

IDRIJSKI DELAVEC V 16. STOLETJU

Rudnik živega srebra v Idriji prištevamo med največje rudniške obrate v dobi zgodnjega kapitalizma. Prve zanesljive podatke o njem imamo že iz leta 1493. To leto (25. septembra) je podelil svet desetih v Benetkah neki nemški družbi podjetnikov, ki je idrijski rudnik odkrila in izčrpavala, posebne carinske ugodnosti za prodajo idrijskega živega srebra v Benetkah. Svet si je pridržal samo desetino in je zahteval, da pošljejo vse pridobljeno živo srebro v Benetke.¹ Za idrijsko živo srebro pa so se zanimali tudi čedadski rudarji. Že avgusta tega leta se omenja neki Virgilij Formentin, ki je opazil v Idriji živo srebro.² 23. novembra istega leta pa je prosil Leonardo de Manzano čedadski občinski svet za dovoljenje za izkopavanje dveh rogov v Idriji.³ Tako sta se še isto leto znašli v Idriji dve rudarski družbi, nemška in čedadka. Med obema družbama je že naslednje leto prišlo do sporov zaradi jamskih pravic, zato je čedadski občinski svet prosil za posredovanje svet desetih v Benetkah, pod čigar oblast je takrat verjetno spadala tudi Idrija.⁴ O čedadski družbi od takrat ne čujemo več, pač pa je znano, da je bil v idrijskem rudniku v prvih letih 16. stoletja poleg nemškega kapitala močno zastopan tudi benečanski trgovski kapital. Kajti, ko je cesar Maksimilijan leta 1509 iztrgal idrijski rudnik Benečanom iz rok,⁵ je imel benečanski trgovski kapital pri idrijskem rudniku že polovico deležev.⁶ Nekaj mesecev nato je isti cesar daroval v vojni pridobljene benečanske deleže svojim svetovalcem in uradnikom, zlasti pa plemstvu, ki mu je v vojni proti Benečanom nudilo izdatno podporo. Ob tej priliki so prejeli idrijske deleže tudi najuglednejši kranjski svetni in cerkveni plemiči (ljubljski

¹ H. Blank, *Der Villacher Bürger Wilhelm Neumann als Kaufmann und Gewerke in Idria, Sonderabdruck aus »700 Jahre Stadt Villach«*, 1941, str. 118.

² M. Arko, *Zgodovina Idrije*, Gorica 1931, str. 1—2.

³ M. Arko, *ibidem*, str. 2.

⁴ M. Arko, *ibidem*, str. 3.

⁵ Originalna listina od 22. junija 1509 v Osrednjem drž. arhivu Slovenije v Ljubljani, Idrijski rudokop, škatla.

⁶ Vseh deležev pri idrijskem rudniku je bilo 144 (Jakob Strieder, *Studien zur Geschichte kapitalistischer Organisationsformen*, 2. Anlage, München und Leipzig, 1925, str. 352).

škof Krištof, kranjski deželni glavar Janž pl. Auersperg, brata Gašper in Sigmund pl. Lamberg, kranjski vicedom Jurij pl. Egkh ter kranjski upravitelj Pavel Rasp).⁷ Nova družba podjetnikov se je s staro družbo, ki je še naprej obdržala vse svoje dežele, združila v eno družbo, da ne bi škodovala prvi s samostojno prodajo živega srebra.⁸ Ta družba se je imenovala Ahacijeva družba⁹ ter je bila od vseh podjetniških družb, ki so se kasneje še pojavile na idrijskih tleh, po kapitalu najmočnejša in produkcijsko najaktivnejša. Posedovala je najizdatnejše rudne jame v Idriji, njeni člani pa so imeli pri rudniku največ deležev.¹⁰ Leta 1516 je cesar Maksimilijan ponudil tej družbi v nakup svoj kneževski kop v Idriji z vsemi pritliklinami vred za ceno 32.000 goldinarjev,¹¹ a ga družba ni hotela kupiti.¹² Pač pa je nekaj let kasneje del tega kopa kupila nova podjetniška družba (ortenburški grof, grof Auersperg, Sigmund pl. Lamberg itd.),¹³ ki jo že leta 1520 srečamo v Idriji kot družbo sv. Katarine.¹⁴ To leto je namreč prišlo do spora med Ahacijevo in Katarinino družbo zaradi skupne prodaje živega srebra. Leta 1522 je tudi avstrijski nadvojvoda Ferdinand začel kopati lastne jame v Idriji.¹⁵ Zaradi pomanjkanja potrebnega kapitala pa je ta svoj kneževski kop v Idriji že naslednje leto prodal novi podjetniški družbi, ki se je odslej imenovala »die herren gewerkhen von fürstenpaw«.¹⁶ Tudi ta družba se je morala odpovedati vsaki konkurenci pri prodaji živega srebra v korist ostalih dveh družb.¹⁷ Vsaka družba je imela pri rudniku svojega upravitelja, ki je bil obenem član družbe.¹⁸ Rudne jame družbe sv. Ahacija je leta 1526 upravljal Leonhardt Ruep,¹⁹ medtem ko o upraviteljih ostalih družb nimamo poročil. Pravice rudarskih družb je ščutil rudarski sodnik. Za prvega rudarskega sodnika je bil 1509 imenovan beljaški meščan in idrijski podjetnik Viljem Neumann.²⁰ Rudarski sodnik je tudi vpisoval v sodno knjigo deleže podjetnikov, ki so se z dedovanjem in nakupovanjem sčasoma razdelili v veliko manjših deležev, razsojal je spore med družbami in rudarji ter je pazil na kneževske pravice in koristi pri rudniku.²¹

⁷ Prepis darovnice z dne 22. II. 1510 se nahaja v rudniškem arhivu v Idriji. Še en prepis te listine se nahaja v Drž. arhivu na Dunaju, vendar ni v celoti ohranjen (Blank, ibidem, str. 119).

⁸ Blank, ibidem, str. 119.

⁹ J. Strieder, ibidem, str. 292.

¹⁰ Dva člana Ahacijeve družbe, Viljem Neumann, beljaški meščan in idrijski trgovec z živim srebrom, ter njegov trgovski družabnik Janž Phlūgel iz Salzburga sta imela $\frac{1}{6}$ vseh idrijskih deležev (Blank, str. 134).

¹¹ Prepis listine ODAS, Idrijski rudokop, škatla.

¹² Arko, str. 6.

¹³ Arko, str. 6.

¹⁴ Prepis listine v ODAS, Idrijski rudokop, škatla.

¹⁵ Istočasen prepis listine z dne 27. IX. 1522 se nahaja v ODAS, Stanovski arhiv, fasc. 281.

¹⁶ J. Strieder, ibidem, str. 293.

¹⁷ J. Strieder, ibidem, str. 293.

¹⁸ Arko, str. 92.

¹⁹ Bergwerksakten Idria (kratica: BAI), 1526.

²⁰ Glej listino z dne 22. VI. 1509 v ODAS.

²¹ Arko, str. 92.

Močno razcepljeni idrijski rudniški obrat je bil velika ovira za razvoj rudnika. Šele ko so se sredi štiridesetih let 16. stoletja združile vse tri družbe v en obrat, so prenehali spori med posameznimi družbami zaradi lastninskih pravic pri rudniku.²²

Idrijski podjetniki, ki so bili doma iz Kranjske, Koroške, Tirolske, Salzburške, Štajerske in iz Avstrije pod Anizo, so izbrali izmed sebe štiri zastopnike in enega generalnega upravitelja, ki so rudnik vodili in upravljali.²³ Kranjske podjetnike v rudniku je zastopal kranjski deželni glavar in idrijski podjetnik Jakob pl. Lamberg iz Kamna, koroške Barbara Neumannova, vdova že omenjenega beljaškega meščana in idrijskega podjetnika ter trgovca z idrijskim živim srebrom Viljema Neumanna, vse ostale podjetnike pa sta zastopala Krištof Phlūgel, sin idrijskega podjetnika in trgovca z živim srebrom Janža Phlūgla iz Salzburga ter idrijski podjetnik Krištof Kronnegger. Idrijski pooblaščenca so zastopali podjetnike pri sklepanju trgovskih pogodb za živo srebro ter so se s podjetniki sestajali v raznih mestih, posebno v Beljaku, kadar je bilo treba razdeliti dobiček, ki jim je pripadal na njihove deleže.²⁴ V privatnih rokah je ostal idrijski obrat do leta 1575. Z nakupom vseh idrijskih deležev je to leto postal deželni knez rudniški gospod v Idriji.²⁵ Od tega časa pa do danes je ostal rudnik v državnih rokah.

V 16. stoletju se je živo srebro pridobivalo v večji množini samo v Idriji na Kranjskem in v Almadenu v Španiji.²⁶ Njegov glavni potrošnik je bila sprva Levanta, od srede 16. stoletja dalje pa tudi španske kolonije Amerike, ki so uporabljale živo srebro za amalgamiranje zlata in srebra. Ker je bila kupčija z živim srebrom v 16. stoletju zelo dobičkanosna, je bilo zanimanje tedanjega trgovskega sveta za idrijski produkt zelo veliko. Največje augsburške trgovske družbe kot Hochstätterji, Baumgartnerji, Herwarti in Haug-Langenauerji so s posredovanjem deželnega kneza sklepale z idrijskimi podjetniki pogodbe za monopolistično prodajo živega srebra.²⁷ Na ta način se je že v 16. stoletju razvil v Idriji rudniški obrat z močnim delavskim slojem, kakor ga v tistem času ne najdemo enakega na domačih tleh.

O idrijskem delavstvu, ki se ob koncu srednjega in v začetku novega veka pojavlja kot nova socialna plast na naših tleh, je bilo doslej v literaturi le malo pisanega. Še največ se je bavil s tem vprašanjem Peter Hitzinger,²⁸ ki pa ne posega v globlje probleme idrijskega

²² Po letu 1526 se Katarinina družba v Idriji nič več ne omenja (20. VI. 1526), podjetniki kneževskega kopa pa se v spisih zadnjikrat omenjajo leta 1533 (BAI, 8. V. 1533).

²³ BAI, 6. V. 1553.

²⁴ BAI, 25. III. 1564.

²⁵ BAI, 21. IV. 1575.

²⁶ J. Strieder (Herausgegeben von Heinz Friedrich Deininger), *Das reiche Augsburg*, München, 1938, str. 26.

²⁷ J. Strieder, *Studien zur Geschichte kapit. Organisationsformen*, str. 292—352.

²⁸ Peter Hitzinger, *Das Quecksilberbergwerk Idria, von seinem Beginn bis zum Gegenwart*, Laibach 1860, str. 18—19 in 27—28.

delavstva v dobi zgodnjega kapitalizma. Zato je namen pričujoče razprave, s pomočjo arhivskega gradiva, ki nam je v zadnjem času za zgodovino Idrije bolj dostopno kakor kdajkoli (prepise idrijskih arhivalij iz Državnega arhiva na Dunaju hrani Osrednji državni arhiv v Ljubljani), čim temeljiteje prikazati socialni in gospodarski položaj idrijskega delavstva v 16. stoletju. S tem pa bo izpolnjena tudi široka vrzel, ki je bila v tem oziru že dolgo zapažena v naši historiografiji.

Pionir rudarstva v Idriji je bil nemški podjetnik in njegov rudar. Kakor ni bilo države v Evropi, ki ne bi v 15. in 16. stoletju klicala nemškega rudarja v svoje dežele na delo,²⁹ tako je tudi rudar iz Schwaza in drugih nemških rudnikov prvi zastavil svoj kramp in lopato v bogata ležišča živega srebra v Idriji. Naselil se je na idrijskih tleh ter je ustanovil novo naselbino, ki jo je za razliko od starejše slovenske Idrije³⁰ imenoval Nemška Idrija.³¹ Od tolminskih konsortov, ki so imeli svojo zemljiško posest na idrijskih tleh, je vzel v najem hiše, kajže, vrtove, travnike in njive ter jim je od njih plačeval letni činž.³² Leto za letom so prihajali v Idrijo novi rudarji iz tujine, stalen prirastek v delavstvu pa je rudniku dajala predvsem domača zemlja. Številna kmečka naselja, ki so od 14. stoletja dalje nastajala na velikih gozdnih krčevinah v bližnji in daljni okolici Idrije,³³ so neprestano dajala novih delovnih moči idrijskemu rudniku.

Slovenski delavec v Idriji se v virih pojavlja šele sredi 16. stoletja. Med osmimi pogodbenimi kopači »mrtvaškega kopa« v Idriji, ki so 26. julija 1555 izstavili dolžno pismo Wolfu Engelbrechtu Auerspergu za posojeni denar in žito, je bil vsaj eden slovenskega rodu, Jurij Jarc po imenu.³⁴ Vendar pa slovenski delavec v idrijskem rudniku v tem času ni več osamljen pojav. Stari delavci niso več zmogli najtežjih del v rudniku. Posebno je primanjkovalo delavcev za črpanje vode iz rudnih jam, ki so s kopanjem v globino postajale vedno globlje in je vanje vedno pogostejše vdiral voda, ki je jamo zalila in rudo potopila. Ker so bili v takšnem primeru vsi stroški kopanja zaman, so bili podjetniki prisiljeni, da so za črpanje vode najeli stalne delavce.³⁵ Stari delavci so se tega dela izogibali, ker je bilo zelo naporno in zdravju škodljivo. Zato so podjetniki najemali za to delo zdrave in krepke delavce iz vrst slovenskega kmečkega prebivalstva.³⁶ Mladi kmečki sinovi iz okolice Idrije, za katere domača zemlja ni imela dovolj kruha, so to službo v rudniku radi sprejeli.

²⁹ J. Strieder, Studien..., str. 44.

³⁰ V listini iz 1. VIII. 1347 se omenja v Idriji že patriarhov grad in kmetško naselje v njegovem okolišu. M. Kos, Srednjeveški urbarji za Slovenijo, II. zvezek, Urbarji Slovenskega Primorja, Lj. 1948, str. 18.

³¹ Hitzinger, ibidem, str. 18.

³² BAI, akt z dne 20. VI. 1526.

³³ M. Kos, ibidem, str. 18.

³⁴ Inventar Wolfa Engelbrechta Auersperga z dne 23. VIII. 1558, Zapuščinski inventarji, Lit. A, 102, fol. 7—8, ODAS.

³⁵ BAI, 14. III. 1561.

³⁶ BAI, 14. III. 1561.

Z vedno večjim odtokom delovne sile iz kmetij v rudnik pa je začelo primanjkovati delovnih moči na kmečkih gruntih. Posebno občutno se je pokazalo pomanjkanje delavcev na kmetijah v poletnih mesecih, ko je bilo delo na polju v največjem razmahu. Ker pa je moralo biti delo na polju pravočasno opravljeno, so kmečki sinovi, ki so delali v rudniku, začasno izostali od dela v rudniku, da so pomagali pri delu na polju, po opravljenem delu pa so se zopet vračali v rudnik na delo.³⁷

Začasno odsotne delavce za črpanje vode iz jam so morali nadomestiti ostali delavci, ali pa so morali podjetniki najeti nove delavce, pri čemer so imeli veliko stroškov. Ko je deželni knez leta 1561 zahteval od idrijskih podjetnikov, da mu od prodanega živega srebra odrajujejo vsak 4. cent za »wechsel«³⁸ namesto 8. centa, kot je bilo od leta 1539 v veljavi, so idrijski podjetniki poleg drugega navedli v opravičilo tudi to, da morajo namesto začasno odsotnih slovenskih kmečkih delavcev (windische pauernknecht) poklicati na delo v rudnik gostače in sosedo (innwonner vnd nachparn), kar jim nanese veliko stroškov.³⁹

Takšni pojavi izostajanja od dela s strani idrijskega delavstva kmečkega stanu so se ponavljali skozi vse 16. stoletje in tudi deželni knez kot rudniški gospod je bil glede tega brez moči.⁴⁰ V idrijskem rudarskem redu iz leta 1580 je z določbo o sodni pristojnosti začasno odsotnih delavcev samo potrdil že obstoječo navado izostajanja idrijskega delavstva kmečkega stanu od dela v rudniku.⁴¹ Kakor podjetniki, pa je bil tudi deželni knez prisiljen popuščati delavcem glede delavnih izostankov, ker je v rudniku primanjkovalo tujih delavcev. V 16. stoletju tuji delavci niso radi prihajali v idrijski rudnik na delo. Če so pa že prišli, niso ostali za dolgo časa.⁴² Vzrok temu so bile zaostale in pomanjkljive tehnične naprave v rudniku, strupen zrak v jamah, ki je delavca tako uničil, da se je tresel po vsem telesu, zlasti pa manjša mezda kot v drugih rudnikih, plačevanje z živežem namesto v denarju ter slaba in neredna preskrba delavstva z živili. In če je delavec izvedel o nevzdržnih razmerah v idrijskem rudniku, ni hotel priti v rudnik na delo.⁴³

Zaradi pomanjkanja tujih delavcev v idrijskem rudniku je število slovenskega delavstva v rudniku nenehno raslo. V 70. letih 16. stoletja je slovenski sloj idrijskega delavstva že tako porastel, da so bili podjetniki prisiljeni imenovati za rudniškega sodnika osebo, ki ni bila

³⁷ BAI, 14. III. 1561.

³⁸ »Wechsel« je nastal iz predkupne pravice deželnega kneza na rudniške produkte ter ima svoj izvor v deželnoknežjem rudniškem regalu. Ta pravica je bila izpremenjena v denarno dajatev, ki je znašala v Idriji 11¼ % vrednosti prodanega produkta (Blank, str. 123).

³⁹ BAI, 14. III. 1561.

⁴⁰ 28. člen idrijskega rudarskega reda iz 6. aprila 1580. En prepis se nahaja v ODAS, drugi pa v Rudniškem arhivu v Idriji.

⁴¹ Idrijski rudarski red, čl. 28.

⁴² ... das die fremden arbeiter nit zueziehen noch alda bleiben ... (BAI, 17. IX. 1561, podobno v spisu z dne 14. III. 1561).

⁴³ BAI, s. d. (1561).

izvežbana samo v rudarskih zadevah, ampak je bila večša tudi slovenskega jezika. Na to mesto je bil leta 1569 postavljen Mihael Stecher, po rodu Idriččan, ki je bil v rudniku že petnajst let pogodbeni kopač.⁴⁴ Verjetno je to prvi primer v zgodovini idrijskega rudnika, da je delavec postal tudi rudniški sodnik. Tudi deželnoknežja komisija, ki je leta 1579⁴⁵ vodila preiskavo proti upornim idrijskim rudarjem, se je morala pri svojem delu posluževati slovenskega jezika. Pritožbo, ki so jo idrijski rudarji izročili deželnemu knezu proti svojemu upravitelju, je zbranemu idrijskemu kolektivu dala prečitati v nemškem in slovenskem jeziku. In da bi pri sodnih razpravah pisar rudniškega sodnika v redu opravljaj svoj posel, je deželnoknežja komisija naslednje leto predlagala, da se ta služba poveri idrijskemu učitelju, ki pa bi moral biti več slovenskega jezika.⁴⁶

Ko je bil delavec kmečkega stanu sprejet v idrijskem rudniku na delo, ni bil več podložen svojemu zemljiškemu gospodu, ampak je užival iste svoboščine in pravice kot ostali kameralni podložniki.⁴⁷ V primeru kakega prestopka, ki ni bil zločin, je bil odgovoren rudniškemu sodniku in ne več sodišču svojega zemljiškega gospoda. Tudi v primeru, da je zapustil delo v rudniku za osem do štirinajst dni, da je pomagal očetu pri delu na polju, ni bil ta čas podložen zemljiškemu gospodu, pod čigar oblast je spadala očetova kmetija, ampak je bil za vse prestopke še vedno odgovoren rudniškemu sodniku. Šele če je takšen delavec delo v rudniku popolnoma odpovedal, rudniški sodnik ni imel več oblasti nad njim.⁴⁸

Kot kameralni podložnik je bil idrijski delavec osebno svoboden. Če v rudniku ni hotel več ostati in se je namenil drugam na delo, je smel to storiti, toda z vednostjo upravitelja, ki je moral delavcu ob taki priliki izstaviti posebno potrdilo, da je bil iz rudnika brez kazni odpuščen.⁴⁹ Enako ni smel idrijski upravitelj sprejeti na delo delavca iz drugega rudnika, ki se ne bi mogel izkazati s takšnim potrdilom od svojega prejšnjega delodajalca.⁵⁰ Ta predpis je bil v veljavi v vseh nemških rudnikih že od začetka 16. stoletja dalje, imel pa je namen varovati podjetnike pred delavci, ki so ščuvali ostalo delavstvo na upor proti njim.⁵¹ Tudi idrijski delavec je moral potem, ko je bil sprejet na delo, deželnemu knezu priseči, da bo ne samo poslušen in zvest svojemu upravitelju in rudniškemu sodniku ter da bo pospeševal vedno in povsod kameralno korist, ampak tudi, da ne bo proti deželnemu knezu in rudniški oblasti snoval nobenega upora in da ne bo nikogar nagovarjal k temu dejanju, niti se ne bo dal sam k temu nagovoriti. Če bi pa izvedel, da se takšno dejanje v rudniku pripravlja,

⁴⁴ BAI, 22. XI. 1569.

⁴⁵ BAI, 15. VII. 1579.

⁴⁶ BAI, 18. II. 1580.

⁴⁷ 27. člen idrijskega rudarskega reda.

⁴⁸ 28. člen idrijskega rudarskega reda.

⁴⁹ 7. člen idrijskega rudarskega reda.

⁵⁰ 3. člen idrijskega rudarskega reda.

⁵¹ J. Strieder, Studien ..., str. 44—45.

je moral v prisegi obljubiti, da bo to takoj naznanil upravitelju odnosno rudniškemu sodniku ali notranjeavstrijski kameri, ki bo krivce z zasluženno kaznijo kaznovala.⁵²

Število idrijskega delavstva je bilo v 16. stoletju odvisno od prodaje živega srebra na svetovnih tržiščih tedanje dobe, kakor tudi od globine jam v rudniku. Čim globlje so morali podjetniki kopati v notranjost rudnika, tem več so potrebovali črpalcev vode, delavcev pri vretenih v spodnjih jaških rudnika, delavcev pri pihalnikih za dovajanje zraka v globino jam itd. Za časa Hochstätterjeve trgovske pogodbe za živo srebro (1525—1528) je število delavstva pri rudniku hitro naraščalo. Leta 1527 je bilo pri rudniku 94 delavcev, leta 1528 112, leta 1529 135, leta 1530 140, leta 1531 165, leta 1532 pa že 180 delavcev.⁵³ Po Hochstätterjevem finančnem polomu leta 1528 in še nekaj let za tem, ko podjetniki niso mogli skleniti nobene večje pogodbe za živo srebro, pa so podjetniki delavce zelo odpuščali. Leta 1535 je bilo iz rudnika odpuščenih 60 delavcev, tako da je bilo naslednje leto samo še 63 delavcev v rudniku.⁵⁴ Tolikšno število delavstva pa je bilo v tem času skoraj neizogibno potrebno samo za vzdrževanje in ohranjanje jam in naprav v rudniku. Ko pa se je v petdesetih letih 16. stoletja trgovski interes za idrijsko živo srebro zopet povečal, je tudi število delavstva poraslo. Leta 1575 je bilo v idrijskem rudniku zopet 150 delavcev na delu.⁵⁵ Vendar pa se to število v naslednjih letih ni povečalo, ampak rajši zmanjšalo, ker se prodaja idrijskega živega srebra ni več mogla dvigniti na prejšnjo višino. Leta 1586 je bilo v idrijskem rudniku zaposlenih zopet samo 135 delavcev.⁵⁶

Delo v rudniku se je razlikovalo po vrsti dela, katerega je kdo v rudniku opravljal in po času, ko se je to delo opravljal. Pozimi, ko je bil zrak v jamah še svež, so delavci rudo kopali in jo spravljali iz jam, poleti pa so to rudo žgali v živo srebro. Kopači (heuer) so rudo v jamah kopali, vozači (truchenläufer) pa so rudo dovažali do jaškov, skozi katere so jo delavci s pomočjo vreten (an den hasplen) potegovali do glavnega jaška, ki je bil speljan na površino zemlje. Skozi ta jašek (gapschacht) so rudo dvigali s pomočjo vitla, ki so ga gonili konji. Posodo z rudo so zunaj jam izpraznjevali posebni delavci (stürzerji) ter jo prazno zopet spuščali v jame. Po isti poti so črpalci vode (wasserheber) črpali vodo iz jam. To delo so opravljali predvsem v poletnem času, da se je pozimi mogla ruda nemoteno kopati.⁵⁷ V posebno nujnih primerih so morali opravljati to delo podnevi in ponoči brez prestanka in v popolni temi, ker bi se zaradi gorljivih plinov, ki so bili posebno poleti v rudniku zelo razširjeni, zrak v jamah vnel in bi delavci v njih

⁵² 207. člen Ferdinandovega rudniškega reda iz leta 1553. Prepis tega reda iz leta 1609 se nahaja v Rudniškem arhivu v Idriji. Isti tekst se nahaja v 59. členu idrijskega rudarskega reda.

⁵³ BAI, 1536.

⁵⁴ BAI, 1536.

⁵⁵ BAI, 21. VI. 1575.

⁵⁶ BAI, 19. IV. 1586.

⁵⁷ BAI, 14. III. 1561.

živi zgoreli. Svež zrak so delavcem dovajali s površja zemlje s pomočjo mehov, ki so jih gonili posebni delavci (focherji).⁵⁸ Sredi 16. stoletja so potrebovali podjetniki za vzdrževanje jam okrog 40 delavcev, ob koncu stoletja pa so morali v ta namen število delavstva še povečati. Leta 1586 so za to delo potrebovali že 64 delavcev.⁵⁹ To je nanesele podjetnikom nemalo stroškov, vendar pa so bili gluhi za vse nasvete delavcev in deželno knežjih komisarjev, da bi z novimi jaški in napravami hitreje črpali vodo iz jam in bi se stroški za vzdrževanje jam temeljito zmanjšali.⁶⁰

Delo v jamah pa je bilo tudi v zimskem času za delavca zelo naporno in nevarno. Na nekaterih mestih v globini jam delavec ni vzdržal več kot štirinajst dni pri istem delu. Premestiti so ga morali k lažjemu delu zunaj jame, vendar pa je marsikateri že čutil posledice zastrupitve z živim srebrom. Iz čeljusti so mu izpadali zobje, ali pa si jih je moral sam izpuliti zaradi bolečin. Takšen delavec se je navadno začel tresti tudi po vsem telesu ter so ga morali v jame spuščati ali dvigati iz njih kar v posodah za rudo. Že leta 1561 so se podjetniki pritoževali, da imajo same slabe in bolehnne delavce, ki jih v drugih rudnikih ne sprejmejo na delo. Ker pa en zdrav delavec napravi toliko kot dva ali trije tresoči in bolehni, pravijo podjetniki v nekem spisu na deželnega kneza, nimajo od njih nobene koristi, ampak jim morajo plačevati celo mezdo ter prehranjevati kot zdrave delavce...⁶¹

Idrijski delavci so opravljali svoje delo za tedensko mezdo, veliko rude pa so nakopali in nažgali v živo srebro tudi s pogodbenim delom (auf lechenschaft).

Mezdni delavec je v idrijskem rudniku opravljal delo osem ur dnevno, bodisi v jami ali izven nje.⁶² Če pa je moral delati v jamah v posebno težkih pogojih, so mu podjetniki delovni čas tudi skrajšali. Tako so n. pr. črpalce vode v poletnem času zaradi slabega zraka v jamah izmenjavali pred potekom običajnega »šihta«.⁶³ Sobotni popoldnevi in nedelje so bili dela prosti dnevi in tudi na nekatere praznike v letu je delo v rudniku počivalo.⁶⁴ Če pa sta na en teden padla dva praznika, je bil eden plačan kot delovni dan, na drugega pa je moral delavec delati po običajnem redu.⁶⁵ Na ta način idrijski delavec ni bil prizadet na zaslužku zaradi preobilice praznikov, ki jih je cerkveni koledar v tistem času predpisoval.

Mezda idrijskega delavca se je razlikovala po odgovornosti dela, kakor tudi po vrsti dela, ki ga je kdo opravljal. Prav tako so izučeni delavci več zaslužili kot navadni delavci. Leta 1536⁶⁶ je zaslužil višji

⁵⁸ BAI, 14. III. 1561.

⁵⁹ BAI, 19. VI. 1586.

⁶⁰ BAI, 17. IX. 1564.

⁶¹ BAI, 14. III. 1561.

⁶² 10. člen idrijskega rudarskega reda.

⁶³ BAI, 14. III. 1561.

⁶⁴ 10. člen idrijskega rudarskega reda.

⁶⁵ 11. člen idrijskega rudarskega reda.

⁶⁶ BAI, 1536.

nadzornik rudnika (hutman) 3 renške goldinarje tedensko, nižji nadzornik 1 ren. goldinar 30 krajcarjev, kopači po 51 krajcarjev 2 pfeniga, navadni delavci (knechte), h katerim so se prištevali tudi delavci pri vretenu (hasplerji), vozači in čistilci rude (seüberger) po 45 krajcarjev 2 pfeniga, črpalci vode po 1 gld., nadzornik pri vitlu (gapelmeister) 1 gld. 30 krajc., hlevar 1 gld., gonjači konj pri vitlu 1 gld. 6 krajc., delavci, ki so izpirali rudo (wäscherji), 47 krajc. 2 pfeniga in delavci za pridobivanje cinobra (zinoberleute) po 1 gld. tedensko. Dobavitelj lesa (holzmeister) s svojimi pomočniki ni prejemal tedenske mezde, pač pa je sekal in dovažal les za žgalnice in jame na akord (geding).⁶⁷ In če mimogrede omenimo še upravitelja rudnika s 300 ren. gold. letne plače in brezplačnim živežem iz rudniške trgovine,⁶⁸ rudniškega sodnika s 100 gld. letne plače in rudniškega knjigovodjo s 132 gld. letne plače (poleg njega je deželni knez za časa podjetnikov vzdrževal še svojega knjigovodjo pri rudniku s 100 gld. letne plače),⁶⁹ smo našli vse osebe, ki je bilo v 16. stoletju zaposleno v idrijskem rudniku.

Svoj zaslužek je idrijski delavec prejemal v živežu in drugih potreščinah (Phenwert), ostanek pa v denarju (Freygeld). Tak način plačevanja delavcev, ki ga s tujo besedo imenujemo »trucksistem«, je bil v nemških rudnikih v veljavi že sredi 15. stoletja, v 16. stoletju pa je postal splošen pojav.⁷⁰ Nastal pa je predvsem iz nujnosti razmer, ki jih je narekoval takratni čas. V prvem času so bili rudniki navadno zelo oddaljeni od vsake naselbine, zlasti pa od krajev, ki bi mogli nuditi delavcu živež in druge potrebščine v zadostni količini. Zato je bilo rudniškim podjetnikom dovoljeno, da so preskrbovali svoje delavce z žitom, mastjo, mesom, sirom, vinom in drugimi potrebščinami.⁷¹

Takšno preskrbo delavstva so uvedli tudi idrijski podjetniki. Ker v idrijski dolini »vino in žito ne raste«, kakor so se idrijski podjetniki v svojih pismih na deželnega kneza večkrat izražali, v Idriji pa ni bilo nobenega tedenskega sejma, kjer bi mogli delavci kupiti živež, in je bilo sicer tu le malo živeža na razpolago, je bilo treba prinesiti za idrijske delavce in ostale pripadnike rudnika (perkhwerchsverwandten) ves živež preko hribovja iz oddaljenih mest in trgov. Za Idrijo so bili najbližji trgi v Škofji Loki, Kranju in v Ljubljani. Ti kraji pa so bili tri do šest milj oddaljeni od Idrije, vrhu tega pa še v tako slabi prometni povezavi z Idrijo, da je idrijski delavec zamudil po več dni, preden si je mogel priskrbeti iz teh krajev potrebni živež. Ker pa zaradi majhnega tedenskega zaslužka idrijski delavec ni mogel živeža nabaviti naenkrat za vse leto ter je zaradi pogostega izostajanja od dela rudniški obrat trpel ali pa se je celo dogajalo, da je ostajal idrijski rudar po cele dneve in tedne brez vsakdanjega

⁶⁷ BAI, 21. VI. 1575.

⁶⁸ BAI, 18. II. 1580.

⁶⁹ BAI, 21. VI. 1575.

⁷⁰ A. Z y c h a, Zur neuesten Literatur über die Wirtschafts- und Rechtsgeschichte des deutschen Bergbaues. Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, V. zv., 1907, str. 256.

⁷¹ J. Strieder, Das reiche Augsburg, str. 153.

živeža, in to zlasti pozimi, ko zaradi snega in neprehodnih poti ni mogel nihče v Idrijo ali iz nje, so idrijski podjetniki naročili svojim uslužbencem v Idriji, da v Loki, Kranju in drugih trgih in mestih ter pri kranjski deželi kupijo žito za prehrano idrijskega delavstva.⁷²

Idrijski podjetniki sprva niso smeli kupovati žita na deželi in tudi v mestih na tedenskih sejmih ga niso smeli nakupovati. Najprej so ga smeli kupiti meščani in šele od teh so ga idrijski podjetniki lahko kupili, seveda po znatno višji ceni. Ker je bilo na ta način idrijskim podjetnikom prepovedano vsako prekupčevanje (fürkhauff), podjetniki pa so imeli na podlagi rudarskega reda pravico svobodno kupovati na trgih,⁷³ so idrijski podjetniki leta 1528 prosili deželnega kneza, da v procvit rudnika in v pospeševanje kameralnega imetja ukaže deželnemu glavarju, vicedomu, oskrbnikom, uradnikom, sodnikom, županom i. dr. v kranjski deželi, da za potrebe in prehrano idrijskega delavstva in za oskrbo podjetnikov ter njihovih uslužbencev dovolijo neovirano in brez vsakega ugovora nakupovati in rudniku dovažati ves živež, kjerkoli ga morejo dobiti, »na deželi ali v mestih, na tedenskih sejmih ali vmes za svoj denar«.⁷⁴

Cesar je verjetno takoj izdal ukaz, da smejo podjetniki živež za idrijski rudnik prosto nakupovati, vendar pa se prizadeta mesta niso hotela ravnati po njem ter so se še nekaj let za tem idrijski podjetniki pritoževali, da njihovi delavci ne smejo nakupovati živeža na trgih kot v Loki, Kranju in drugih krajih, kakor tudi ne na podeželju (auf den gay).⁷⁵ Dvorna kamera je takoj ukazala loškemu oskrbniku, da s takšnim početjem preneha, obljubila pa je tudi, da bodo obnovljeni prejšnji ukazi glede prostega nakupa živil za idrijski rudnik, ter se ne bo treba glede tega nič več pritoževati niti podjetnikom niti delavcem.⁷⁶ Tudi idrijski delavci so deželnoknežjo komisijo v Idriji 4. maja 1536 obvestili o tej pomanjkljivosti; pritožili pa so se tudi, da ne dobivajo mezde v gotovini, ampak morajo vse življenjske potrebščine jemati od upravitelja »auf die räsch«, medtem ko bi jih bolje in ceneje kupili z denarjem. Poleg tega pa upravitelj delavce nastavlja in odstavlja po svoji volji brez vednosti sodišča.⁷⁷

Kakor v drugih rudnikih so tudi idrijski podjetniki odnosno njihov upravitelj izkoriščali rudniško trgovino za svojo obogatitev. Živež in druge potrebščine, ki so jih delavcem oddajali iz rudniške trgovine, pa so delavcem tako drago zaračunavali, da ob obračunu zaslužka delavci niso prejeli nobenega denarja (freygeld), ampak so ostali še dolžni.⁷⁸

»Freygeld«, katerega je delavec zaslužil pri rudniku, se je ugotovil na podlagi računov, ki so jih delavci predlagali svojim podjetnikom

⁷² BAI, 1528.

⁷³ BAI, 1528.

⁷⁴ BAI, 1528.

⁷⁵ BAI, 4. V. 1536.

⁷⁶ BAI, 23. VII. 1536.

⁷⁷ BAI, 4. V. 1536.

⁷⁸ BAI, 6. V. 1553, enako v spisu z dne 25. III. 1564.

ob določenih rokih.⁷⁹ Pri idrijskem rudniku so podjetniki obračunavali delavski zaslužek sedemkrat na leto. In če podjetnik ob tem roku delavcu ni plačal zaslužka, ga je smel delavec tožiti na njegov delež.⁸⁰ Dokler je delavec prejemal zaslužek pri podjetniku, v čigar jami ali delu jame je delal, mu je bil zaslužek v redu izplačan.⁸¹ Ko pa so podjetniki vse stroške pri rudniku prepustili v poravnavo upravitelju in je ta delavce v njihovem imenu izplačeval,⁸² je izplačilo mezde delavcem vedno pogostejše odlagal ali pa ga delavcu sploh ni izplačal. Pritožbe zaradi zaostanka izplačila delavske mezde najdemo že v spisih iz let 1530 in 1531,⁸³ posebno pogoste pa so bile sredi 16. stoletja.

Da bi napravila red v izplačevanju delavstva, sta deželno knežja komisarja pri idrijskem rudniku, vrhovni rudarski mojster Jurij Singer in Wolfgang 'Walchen leta 1553 idrijskim zastopnikom naročila, da natančno vodijo računske knjige, knjigovodja pa naj vsakemu delavcu pove podjetnika, kateremu pripada. Podjetnika, ki pa ne bi svojih stroškov plačal in bi s plačilom odlašal, naj delavec nič več ne prosi, ampak naj ga preko rudniškega sodnika toži za zaslužek.⁸⁴ Ker pa so se pritožbe zaradi zaostankov izplačila mezde in dragega živeža še nadaljevale, je cesar Ferdinand leta 1557 odločil, da morajo od tega časa dalje idrijski podjetniki obračunavati z delavci štirikrat na leto in 14 dni po predložitvi računov račune likvidirati, ugotovljeni zaslužek pa plačati v roku enega meseca. Delavcu pa je dovolil, da je podjetnika, ki je s plačilom odlašal, smel tožiti na njegov delež. Istočasno je cesar idrijskim podjetnikom dovolil, da smejo imeti trgovino z živežem in ostalimi potrebščinami, vendar pa da delavcev ne silijo k sprejemanju živeža namesto denarja. Opozoril pa je tudi, da morajo rudniški sodnik in njegovi zapriseženci živež in drugo prej oceniti preden ga oddajo delavcem, cena temu blagu pa mora biti ista kot je v dotičnem kraju in času v veljavi. Prav tako morajo podjetniki oddajati pravično mero in vago. Če pa posamezni podjetniki ali trgovci hočejo delavcem na račun zaslužka kaj prodati, jim cesar tudi to dovoli, vendar pa ne sme biti živež zaračunan po previsoki ceni, plačilo za živež pa smejo zahtevati šele ob izplačevanju zaslužka.⁸⁵

Kljub vmešavanju rudniške oblasti v zadevi izplačevanja delavstva in rudniške trgovine pa so podjetniki še nadalje ostajali delavcu dolžni. Ob koncu 60. let 16. stoletja so dolgovali delavstvu približno 10.000 ren. gld. na zaslužku.⁸⁶ Če so pa idrijski podjetniki gotovino za izplačilo delavstva nakazali, je opolnomočenci podjetnikov niso hoteli delavcem izplačati, ampak so jim še naprej vsiljevali živež in ostale življenjske potrebščine, ki so jim jih prekomerno zaračunavali, zana-

⁷⁹ A. Z y c h a, ibidem, str. 258.

⁸⁰ 95. člen Ferdinandovega rudarskega reda iz leta 1553. Prepis iz leta 1609 se nahaja v Rudniškem arhivu v Idriji.

⁸¹ BAI, 6. V. 1553.

⁸² BAI, 6. V. 1553.

⁸³ H i t z i n g e r, str. 18.

⁸⁴ BAI, 6. V. 1553.

⁸⁵ BAI, 14. VIII. 1557.

⁸⁶ BAI, s. d. (verjetno iz leta 1561).

šajoč se, da jim ne more nihče ugovarjati.⁸⁷ Rudniški sodnik, ki je imel dolžnost, da vse takšne nezdrave pojave v rudniški trgovini ugotovi in prepreči, pa se iz strahu pred izgubo službe ni upal nastopiti proti podjetnikom odnosno njihovemu upravitelju.⁸⁸

O priliki prodaje idrijskega rudnika deželnemu knezu leta 1575 so delavci upravičeno pričakovali, da bodo v tem pogledu zanje nastopili boljši časi. Kranjski vicedom je deželnemu knezu sporočil, da so se idrijski delavci zelo razveselili, da je postal deželni knez njihov rudniški gospod. Prosili so ga, naj mu v njihovem imenu sporoči, da nočejo nobenega drugega rudniškega gospoda razen njega.⁸⁹ Vendar pa so se kmalu bridko razočarali. Idrijski upravitelj Urban Ainkhürn, sin idrijskega podjetnika in upravitelja Gašperja Ainkhürna,⁹⁰ ki je že od leta 1549 upravljal idrijski rudnik, je tudi pod deželnim knezom izkoriščal rudniško trgovino za svoj dobiček. Leta 1579 je prišlo do javnega nastopa vsega idrijskega delavstva proti izkoriščevalskim metodam njihovega upravitelja. Ne oziraje se na stroge predpise proti upiranju rudniški oblasti je ves idrijski delavski kolektiv s pomočjo idrijskega učitelja Matevža Ebendorfferja sestavil obsežno pritožbo proti svojemu upravitelju ter jo v posebni deputaciji idrijskih rudarjev izročil na kneževskem dvoru.⁹¹ Preiskava je ugotovila, da že petnajst let idrijski rudarji niso prejeli nobenega pfeniga v gotovini, ves zaslužek pa jim je bil odrajtán v življenjskih potrebščinah, kot v vinu, žitu, olju, masti, suknu, usnju, čevljih in drugem, ne da bi se to blago pred oddajo sploh ocenilo. In če so hoteli delavci potrebščine za svoje žene in otroke kupiti drugod, so morali blago, nabavljeno v rudniški trgovini, prodati, da so dobili potrebni denar. Blago, kateremu niso vedeli prave cene, so morali pod ceno prodajati, poleg tega pa so bili še na škodi zaradi prave mere in vage. In ko so deželnoknežji komisarji pregledovali knjigovodske račune, so ugotovili, da je upravitelj dajal delavcem olje in loj za razsvetljavo jam na drobno namesto na debelo in po višji ceni kot bi smel, ter po laški namesto po nemški teži, kakor se je kupovalo vsak dan pri različnih kramarjih po vaseh. Ugotovljeno je bilo seveda tudi, da je imel rudniški upravitelj pri vseh stvareh, ki jih je delavcu oddajal iz rudniške trgovine, znaten dobiček.⁹²

Da bi takšne nepravilnosti v rudniški trgovini za vedno preprečil, je prevzel deželni knez leta 1580 rudniško trgovino v svoje lastne roke.⁹³ Rudniško trgovino je izročil plačanemu trgovcu (Pfemwert-

⁸⁷ (... wo sy die gmainen gwerckhen ihr pargelt auf die ablonnung geben, das dieselben gwalttrager inen den arbeitern dafür allerlai prouannndt ires gefallens eindringen, vnnd alle notdurften, die zum perckhwerch gehörn zum höchsten anschlagen vnnd verraithen vnnd verlassen...) BAI, s. d., ca. 1561.

⁸⁸ BAI, 27. IV. 1564.

⁸⁹ BAI, 6. VI. 1575.

⁹⁰ BAI, 7. VII. 1565.

⁹¹ BAI, s. d. (začetek leta 1579).

⁹² BAI, 15. VII. 1579.

⁹³ Vicedomski arhiv, fasc. I, 50, akt iz 9. IV. 1580, ODAS.

handler), ki je z založbo deželnega kneza nabavil vse potrebščine za delavce in rudnik ter jih oddajal po ceni, ki sto jo določila idrijski upravitelj in rudniški sodnik.⁹⁴ Kljub vsem tem ukrepom pa je tudi rudniški trgovec izkoriščal rudniško trgovino za svoj dobiček. Tako je n. pr. Janž Ebmer, ki je bil prvi rudniški trgovec v Idriji (od 9. IV. 1580 do začetka leta 1585),⁹⁵ oddajal delavcem iz trgovine neočiščeno, snetljivo in od mrčesa objedeno žito, iz katerega se je namlelo le malo moke. Namesto špehatih prašičev je razdeljeval mršave, in to po isti ceni kot za najboljše blago. Z delavci je obračunaval samo enkrat ali dvakrat v času svoje službe, tako da delavci niso vedeli, koliko lahko prejmejo blaga iz rudniške trgovine na račun svoje mezde, odnosno koliko imajo zaslužka v denarju.⁹⁶ Spričo tega so že leta 1583 idrijski delavci deželnemu knezu predlagali, da bi jim vso mezdo izplačal v denarju, z živežem bi se pa sami preskrbovali. Dvorna kamera je delavcem na ta predlog odgovorila, da bi bilo deželnemu knezu to zelo ustrezno, vendar pa iz izkušenj iz drugih rudnikov vedo, da se delavci ne morejo sami preskrbovati ter jim tega ne morejo dovoliti.⁹⁷

Na račun svoje mezde je idrijski delavec v 80. letih 16. stoletja prejemal pol halma (1 halm je $\frac{1}{4}$ ljubljanskega stara) do enega halma žita tedensko.⁹⁸ Žito, katerega je idrijski rudnik v tem času potreboval do 2000 starov na leto,⁹⁹ je upravitelj kupil pri idrijskih podjetnikih in kranjskih deželanih, največ pa ga je nakupil na ljubljanskem trgu.¹⁰⁰ V Ljubljani so žito naložili na čolne ter ga po vodi pripeljali do Vrhnike, kjer so ga prevzeli tovarniki iz logaškega in vrhniškega urada ter ga tovorili v Idrijo.¹⁰¹ Za tovorjenje žita in živega srebra so idrijski tovarniki imeli pravico preskrbovati se iz rudniške trgovine.¹⁰² Ker je cena žitu v tem času zelo narasla in je halm žita idrijski upravitelj zaračunaval po 45 do 50 krajcarjev in še čez,¹⁰³ je zaslužek idrijskega delavca, ki se je od leta 1536 le malenkostno zvišal (od leta 1575 dalje so prejemali navadni delavci 52 krajcarjev tedensko, kopači pa po 1 gld., medtem ko so vsi drugi delavci ostali pri prvotnem zaslužku),¹⁰⁴ komaj zadostoval za vsakdanji kruh. Na ta način je idrijskemu delavcu primanjkovalo na zaslužku za meso in tudi riž, olje, mast, sir i. dr. mu je upravitelj le redko delil, češ da mu njegov zaslužek ne zadostuje niti za žito. Pri vsem tem pa je te stvari veliko dražje zaračunaval kot je bilo dovoljeno. Za funt riža, ki je bil kupljen

⁹⁴ Vicedomski arhiv, fasc. I 50, instrukcija za rudniškega trgovca z dne 4. V. 1585, ODAS.

⁹⁵ Po smrti J. Ebmerja je bil nekaj časa upravitelj rudniške trgovine Urban Hladnik, katerega je 25. V. 1585 zamenjal Janž Drumlitz iz Ljubljane.

⁹⁶ BAI, 19. IV. 1586.

⁹⁷ BAI, 9. VII. 1583.

⁹⁸ BAI, 1579.

⁹⁹ BAI, 15. VII. 1579.

¹⁰⁰ BAI, 1579, 19. IV. 1586, 6. IX. 1590.

¹⁰¹ BAI, 1579, VA, fasc. I 50, 19. VIII. 1587.

¹⁰² Vicedomski arhiv, fasc. I 50, akt z dne 19. VIII. 1587.

¹⁰³ BAI, 1579.

¹⁰⁴ BAI, 23. VI. 1575.

po dva petaka (en petak = $1\frac{1}{2}$ krajcarja), je delavec plačeval 6 krajcarjev. Olje, ki se je dobilo po 5 krajcarjev za funt, je upravitelj delavcem zaračunaval po 10 krajcarjev, vino pa vedno po 3 do 4 krajcarje dražje kot ostali gostilničarji, ki pa tudi niso delali z izgrubo. Kmečki sir, ki se je dobil po 3 krajcarje za funt, je upravitelj prodajal po 6 krajcarjev. Razumljivo, da so delavci po njem le malo posegali. Tako n. pr. je v prvih treh letih deželno knežje oblasti v rudniku upravitelj oddal delavcem komaj 30 centov sira iz rudniške trgovine. Iz Planine na Štajerskem je dal upravitelj pripeljati bob (ponnen), katerega je oddajal delavcu po 1 gld. za halm. Kar se pa tiče ostalih življenjskih potrebščin, predvsem obleke in obutve, si jih delavec v tem času skoraj ni mogel nabaviti. Od leta 1575 do 1578 je upravitelj oddal delavcem samo 100 parov čevljev, en par pa je zaračunal 25 do 30 krajcarjev.¹⁰⁵

Ker je moral biti delavec preskrbljen tudi z zgoraj naštetim živem in potrebščinami, se je v rudniški trgovini zadolžil, dolgov pa večinoma ni mogel nikoli plačati. Že o priliki prodaje rudnika deželnemu knezu se je ugotovilo, da so imeli idrijski delavci v rudniški trgovini 1800 ren. gld. dolga. Del dolga so jim odpustili podjetniki, ostalo pa jim je izbrisal deželni knez, odnosno jim je dal podporo v žitu.¹⁰⁶

Posebno globoko so zabredli idrijski delavci v dolgove pod deželnim knezom. Zaradi neprestane dražitve žita (leta 1586 je znašal halm mešanega žita 1 gld.,¹⁰⁷ leta 1590 pa celo 1 gld. 30 krajcarjev¹⁰⁸) so delavci samo za časa Ebmerjeve rudniške trgovine ostali 6000 ren. gld. dolžni.¹⁰⁹ Da bi ne delali več dolgov, so idrijski delavci prosili deželnega kneza, da bi se jim zvišala tedenska mezda za 10 krajcarjev. Kakor vedno, jim je bila tudi sedaj ta prošnja odbita, češ da imajo idrijski rudarji prednost pred rudarji drugih visokih rudnikov, ki morajo zaradi oddaljenosti od doma po 14 dni ostajati v rudniku, medtem ko morejo idrijski vsakega pol šihta (poyss) oditi domov in se prehranjevati skupaj s svojimi družinami, preostali čas po šihtu pa morejo s kakšnim drugim delom še kaj zaslužiti.¹¹⁰ Da pa ne bi delali več dolgov, so deželno knežji komisarji leta 1590 določili, da smejo dobiti iz rudniške trgovine bolehn in delanezmožni delavci po pol halma žita tedensko, zdravi in močni delavci pa po $\frac{3}{4}$ halma, oni, ki so delali v jamah, pa po cel halm.¹¹¹

Poleg mezdnih delavcev so kopali in žgali rudo v idrijskem rudniku tudi pogodbeni kopači (lehenheuer). Izčrpavanje rudniških jam s pogodbenim delom (auf lechenschaft) se je uveljavilo v rudnikih

¹⁰⁵ BAI, 1579.

¹⁰⁶ BAI, 6. V. 1575.

¹⁰⁷ BAI, 19. IV. 1586.

¹⁰⁸ BAI, 6. X. 1590.

¹⁰⁹ BAI, 19. IV. 1586.

¹¹⁰ BAI, 7. I. 1587.

¹¹¹ BAI, 6. X. 1590.

ob koncu 15. stoletja, ko je postal družbeni obrat splošen pojav. Pogodbeni kopači so iskali v rudnikih rudo in ko so jo našli, so jim podjetniki, odnosno deželni knez, prepustili dotični del rudniškega prostora ali jame v najem (auf lechenschaft), nakopano rudo pa so bili po pogodbi dolžni oddati podjetnikom po določeni ceni. Ta način oddajanja rude, odnosno njenega produkta, se je imenoval »losung«.¹¹² Pogodbenim kopačem so bile oddane v najem navadno najizdatnejše rudne jame, medtem ko se je odkopavanje manj bogatih jam opravljalo na akord ali z mezdnim delom.¹¹³

V idrijskih spisih se pogodbeni kopači pojavljajo že leta 1525, ni pa izključeno, da so bili že preje na delu. Leta 1525 so pogodbeni kopači skupaj z ostalimi delavci nažgali 524 tovorov (1 tovor = 3 cente) živega srebra.¹¹⁴ Od tega časa dalje skoraj ni minilo leto, da ne bi pogodbeni kopači oddali podjetnikom po več sto tolov živega srebra, ki so ga nakopali in nažgali v idrijskem rudniku. V 16. stoletju so pogodbeni kopači izkopali dva najvažnejša kopa v idrijskem rudniku, »mrtvaški kop« (Totten Tieff)¹¹⁵ in »novi kop« (Neue Tieff), ki sta dala največ živega srebra.¹¹⁶

V idrijskem rudniku so bili pogodbeni kopači združeni v posebne družbe (lechenschaft geselschaft). Vsaki družbi, katerih je bilo pri rudniku dvoje ali več, je pripadalo osem ali več kopačev in delavcev. Včasih je bilo več takih družb na delu, če je bilo treba opraviti delo v določenem roku. Vsaka družba pogodbenih kopačev je sklenila s podjetniki, odnosno z deželnim knezom, posebno pogodbo (spannzettl) o prepustitvi dela v rudniku v »lechenschaft« in obe stranki sta se obvezali, da se bosta strogo držali določil te pogodbe.¹¹⁷ Zgodilo pa se je, da so podjetniki domenjeno odkupnino za živo srebro znižali, če se je ugotovilo, da so pogodbeni kopači pri takšni pogodbi preveč zaslužili,¹¹⁸ in tudi deželni knez si je lastil pravico v tem primeru odpovedati pogodbo,¹¹⁹ medtem ko so se morali pogodbeni kopači strogo držati določil pogodbe, če je bila pogodba za nje dobra ali slaba.¹²⁰

Pri iskanju in kopanju rude so pogodbeni kopači delali nove jaške in rove, da je v jame prihajal svež zrak, že odkopane »zechen« pa so z lesom podpirali, da se niso zasuli. Skratka, vse delo v jamah, ki so ga morali podjetniki, odnosno deželni knez, pri »herrn arbeit« opraviti z lastnimi stroški, preden so mogli kopati rudo, so pogodbeni kopači napravili na svoj račun. Pozimi nakopano rudo so spravili na površino

¹¹² A. Z y c h a, str. 251.

¹¹³ A. Z y c h a, str. 213.

¹¹⁴ BAI, 1536.

¹¹⁵ Leta 1532 je ta odkop zasula zemlja in je v njem več rudarjev našlo smrt; odtod tudi pridevek »mrtvaški kop« (M. A r k o, str. 82).

¹¹⁶ Glej tudi knjigovodske račune iz let 1561—1565. (Idrijski rudokop, škatla.) ODAS.

¹¹⁷ 8. člen idrijskega rudarskega reda.

¹¹⁸ BAI, 6. V. 1553.

¹¹⁹ Vicedomski arhiv, fasc. I 50, akt od 6. II. 1582.

¹²⁰ 8. člen idrijskega rudarskega reda.

in jo poleti žgali v živo srebro. Živo srebro so nato povezano v kože in spravljeno v sodčke oddajali podjetnikom po določeni ceni.¹²¹

Cena oddanemu živemu srebru je bila odvisna od stroškov kopanja rude v jami. Čim globlje so postajale jame v rudniku, tem večji so bili stroški takega kopanja. Leta 1561 so dobili pogodbeni kopači »mrtvaškega kopa« 7 ren. gld. za cent oddanega živega srebra,¹²² leta 1564/65 11 gld.,¹²³ leta 1594, ko je bilo treba kopati v isti jami že 120 klafter globoko, da se je prišlo do rude, pa je znašala odkupna cena za cent živega srebra že 22 gld. Samo priprave za delo in stroški kopanja v jami, preden bi se na kraj odkopa prišlo, so bili preračunani na 4000 gld.¹²⁴

Od podjetnikov, odnosno deželnega kneza, so dobili pogodbeni kopači brezplačno samo les za podpiranje jam in orodje za delo.¹²⁵ Vse ostale stroške pri delu so morali nositi sami. Samo za uporabo vitla so pogodbeni kopači odraštovali podjetnikom po 2 gld. dnevno¹²⁶ in tudi za žganje živega srebra, za prevoz rude do žgalnic in odvoz živega srebra iz njih, za kože, vezanje kože in za sodčke za živo srebro so morali plačevati podjetnikom odškodnino, ki je bila marsikdaj pretirana. Leta 1553 se je ugotovilo, da je rudniški sodnik za te stroške zaračunaval 3 in pol gld. pri centu živega srebra, medtem ko so računske knjige pokazale, da znašajo ti stroški samo 1 gld. 42 kr. 1½ pf. Istočasno so podjetniki oškodovali pogodbene kopače tudi pri oddaji desetine od pridobljenega živega srebra. Desetino (fron), katero so morali pogodbeni kopači oddajati od živega srebra deželnemu knezu, so morali najprej oddati podjetnikom v rudi, od živosrebrnega produkta pa je še deželni knez vzel svoj delež. In ko so deželnoknežji komisarji, ki so ugotovili to zlorabo, vprašali rudniškega sodnika, če je bilo to zagrešeno s kraljevim dovoljenjem, ta ni vedel odgovoriti...¹²⁷

Da bi čimprej prišli do iskane rude in bi v kratkem času čim več nakopali, so pogodbeni kopači delali po enajst in več ur dnevno.¹²⁸ Pri delu zunaj jame so jim pomagale tudi žene in otroci.¹²⁹ Pri vsem tem pa je bil uspeh njihovega dela odvisen predvsem od sreče. Najpogosteje so potrošili veliko denarja, preden so sploh naleteli na žilo, ki jim je poplačala stroške in trud.¹³⁰ Primerilo se je tudi, da je v jamo, kjer so kopali, vdrlo voda in je jamo zalila, še preden so toliko nakopali, da bi krili vse stroške. Tako je n. pr. 16. IX. 1552 v »novi kop« vdrlo toliko vode, da so morali pogodbeni kopači prenehati z delom. Ker pa se je bilo bati, da bodo glede tega ugovarjali, sta zastopnika podjet-

¹²¹ BAI, 7. VII. 1565.

¹²² BAI, s. d. (1561).

¹²³ Memoria des Perckhwerch Idria betreffent, sd. (Idrijski rudokop, škatla.)

¹²⁴ BAI, s. d. (1594).

¹²⁵ BAI, 6. V. 1553 in (febr.) 1592.

¹²⁶ BAI, 6. V. 1553.

¹²⁷ BAI, 6. V. 1553.

¹²⁸ BAI, 7. VII. 1565.

¹²⁹ BAI, 7. VII. 1565.

¹³⁰ BAI, 7. VII. 1565.

nikov, Barbara Neumannova in Krištof Kronnegger, idrijskemu upravitelju naročila, naj se na to ne ozira, ampak naj jim pove, da je treba zavarovati koristi in potrebe rudnika in da tudi njihovi družbi ne bo to v škodo.¹³¹

Pri vsem tem pa so podjetniki za oddano živo srebro ostajali pogodbenim kopačem še dolžni. Tako so jim n. pr. leta 1553 dolgovali 7000 gld. Zaostanek izplačila za oddano živo srebro je pogodbene kopače težko prizadel. Medtem ko so mezdni delavci na račun svoje mezde prejemali živež in druge potrebščine iz rudniške trgovine ter so zaradi dragega živeža imeli le malo »freygeld«, so bili pogodbeni kopači, ki so se morali sami vzdrževati, popolnoma odvisni od denarja, ki so ga prejeli za oddano živo srebro. Zaradi zaostankov izplačila pa se pogodbeni kopači niso upali niti pritožiti, kajti če bi to storili, bi jim podjetniki ne dali nobenega dela več »auf lechenschaftt«.¹³²

Pogodbeni kopači se niso mogli vzdrževati z lastnimi sredstvi. Založbo v denarju in živežu so prejemali od imovitih kranjskih podjetnikov in deželanov, od idrijskega upravitelja ter loških in ljubljanskih meščanov.¹³³

O založnikih idrijskih pogodbenih kopačev nam je le malo znana. Predvsem nam primanjkujejo viri o ljubljanskih in loških meščanih, ki so bili založniki idrijskih pogodbenih kopačev. Morda je bil med njimi tudi ljubljanski meščan in idrijski podjetnik Marko Stettner, ki je posojal denar za idrijski rudnik tudi deželnemu knezu.¹³⁴ Nekaj več vemo o kranjskem plemstvu kot založniku idrijskih pogodbenih kopačev. Tako nam je znano, da je leta 1552 kranjski deželni glavar in idrijski podjetnik Jakob pl. Lamberg iz Kamna posojal žito idrijskim pogodbenim kopačem.¹³⁵ Pogodbeni kopači so se ga večkrat spominjali, ker jim je posojal denar in živež pred vsemi drugimi podjetniki.¹³⁶ Od ostalega kranjskega plemstva so kot založniki pogodbenih kopačev znani še Auerspergi. Kakor je bilo že omenjeno, je 26. VII. 1555 osem pogodbenih kopačev iz »mrtnškega kopa« v Idriji, po imenu Melhior Wayrer, Jurij Jarc, Janž Ebner, Jurij Hladnik, Stefan Jurman, Jurij Gagel, Jurij Tauferer in Miha Ebmerin, izstavilo dolžno pismo Wolfu Engelbrechtu Auerspergu za 2000 ren. gld. posojenega denarja ter 200 starov pšenice ljubljanske mere, vsak star računajoč po 24 bacov (reparjev) v skupnem znesku 2320 ren. gld. Omenjeni kopači pa so bili dolžni še istemu plemiču 29 »mess« pšenice po 1 gld. 36 kr. v znesku 46 ren. gld. 24 kr., 80 starov rži po 1 gld. 10 kr. v znesku 93 ren. gld. 20 kr., 81 »mess« pšenice po 2 tolarja v znesku 189 ren. gld., 80 starov mešanega žita po 28 bacov v znesku 149 gld. 20 kr., 6 starov

¹³¹ Stanovski arhiv, fasc. 283.

¹³² BAI, 6. V. 1553.

¹³³ (... vnnnd wir haben auch in gueter erkundigung das ehrlich herrn lanndtleut auch burger zu Laybach vnnnd Lack den lehenheyern ein ansehnlich gelt furgestrekht...) BAI, 6. V. 1553.

¹³⁴ BAI, 25. IX. 1589.

¹³⁵ Stanovski arhiv, fasc. 283, 19. IX. 1552.

¹³⁶ BAI, 7. VII. 1565.

pšenice po dva tolarja in še en cent 55 funtov svinjskega mesa po 4 kr. za funt, kar znese 10 gld. 20 kr. Celokupni dolg v žitu in mesu je torej znašal 488 ren. gld. 24 kr.¹³⁷

Najpogostejše pa je pogodbenim kopačem posojal upravitelj rudnika. Idrijski upravitelj Urban Ainkhürn, ki je 37 let upravljal idrijski rudnik,¹³⁸ je pogodbenim kopačem posojal denar, iz rudniške trgovine pa jim je dajal na upanje živež in druge potrebščine. Leta 1565 so bili pogodbeni kopači dolžni idrijskemu upravitelju in idrijskemu mesarju za okrog 9000 ren. gld. vrednosti.¹³⁹

Živež in druge potrebščine iz rudniške trgovine je idrijski upravitelj zaračunaval pogodbenim kopačem prav tako drago kot meznim delavcem, če ne celo dražje. Kar pa jim je gotovine posodil, je od nje takoj zaračunal 10 % obresti. In če so se pogodbeni kopači glede ode-rških obresti pritoževali, jih je zavrnil, češ da si mora denar sam izposojati, od njega pa takoj plačati obresti za dve leti, medtem ko prejme od njih samo enoletne obresti. Seveda je bil takšen izgovor očitna laž. Da bi pa v rudniški trgovini pogodbeni kopači čim več potrošili, je idrijski upravitelj pogodbenim kopačem delo na vse načine oviral in zavlačeval. Delo, ki bi ga lahko opravili v enem letu, je z raznimi zaprekami zavlačeval na več let. Tako je n. pr. preprečeval dobavljanje lesa za žgalnice, da pogodbeni kopači niso mogli pravočasno žgati rude. Rudo pa, ki so jo napeljali k žgalnicam in je zaradi upraviteljevih ovir niso mogli takoj žgati, so odnašali nepoštene ljudje v gozdove, kjer so jo nekontrolirano žgali in s tem povzročali škodo pogodbenim kopačem in deželnemu knezu.

Rudniški upravitelj pa je oškodoval pogodbene kopače tudi pri tehtanju živega srebra. Pri vsakem tovoru živega srebra (1 tovor = 3 cente) je pogodbenim kopačem natehtal 20 funtov živega srebra premalo. Ko pa so pogodbeni kopači živo srebro oddali, ga je še enkrat pretehtal ter pravo mero in vago odrajtal deželnemu knezu, višek pa je zaračunal sebi v dobro. Celo upravitelj sam je ob neki priliki leta 1579 priznal, da je v času od leta 1575 do 1578 od 1635 tovorov živega srebra, oddanega »auf losung« deželnemu knezu, pritehtal 60 centov 30 funtov živega srebra, kar je zneslo nad 1800 gld., cent živega srebra računajoč po tedaj veljavni ceni. Enako se je idrijski upravitelj branil oddajati delo na pogodbo v krajih, kjer bi imeli pogodbeni kopači večji »losung« kot običajno. Tako je n. pr. ruda, ki so jo dvigali iz jam, padala v potok, ki je tekel mimo njih. Ta potok so želeli pogodbeni kopači izpirati s pogodbenim delom. Ker bi pa ta ruda, ki se je veliko let nabirala v potoku, dala bogatejši »losung« kot ruda v jamah, jim ni dovolil potoka izpirati, ker se je zbal, da bi pri tem poslu imeli nekaj dobička, ki bi jim ga moral izplačati v gotovini. Ko pa je leta 1578 zaradi obilnega dežja naraslo vodovje v Idriji, je

¹³⁷ Zapuščinski inventarji, Lit. A 1—2, inventar Wolfa Engelbrehta Auer-sperga z dne 23. VIII. 1558, fol. 7—8, ODAS.

¹³⁸ V upraviteljski službi je bil Urban Ainkhürn od leta 1549 do 1586. (Glej BAI, 6. XI. 1579 in 24. VII. 1586.)

¹³⁹ BAI, 7. VII. 1565.

vso rudo odneslo, tako da je imel deželni knez več tisoč goldinarjev škodo in izgube.¹⁴⁰

Založnik pogodbenih kopačev je bil tudi sin Urbana Ainkhürna, Jurij po imenu, ki je bil gospodar lebeške in planinske graščine ter zakupnik logaške graščine.¹⁴¹ Kot založnik pogodbenih kopačev se je pogajal z deželnim knezom tudi glede višine odkupnine za živo srebro.¹⁴² Leta 1594 mu je deželni knez prepustil v najem »mrtvaški kop« proti odkupnini 22 ren. gld. za cent živega srebra.¹⁴³

Po letu 1580 je deželni knez oddajal v pogodbeno delo tudi zunaj jame ležeče kope »waschwercha«, katerega so prej v poletnem času izpirali samo mezdni delavci. Ker pa je bila takrat delavska mezda premajhna za preživljanje in so delavci zašli v dolgove, jim je bilo tudi to delo prepuščeno v »lehenschaft«. V družbi, ki je prevzela takšno delo v najem, so bili poleg močnih in zdravih delavcev tudi tresoči, onemogli in stari delavci ter žene in otroci.¹⁴⁴ Slednji so s svojim zaslužkom pripomogli k lažjemu preživljanju številnih rudarskih družin, posebno pa je bilo dovoljeno delati pri rudniku ženam in otrokom pri delu poškodovanih, bolnih in oslabeledih delavcev, ki so v času bolezni ali delanezmožnosti ostali brez vsake podpore in zaslužka.¹⁴⁵

Za delo nesposobne idrijske rudarje ni bilo vse 16. stoletje skoraj nič poskrbljeno. Če se je delavec pri delu poškodoval ali pa je postal drugače za delo nesposoben in ni imel nikogar, ki bi ga mogel s svojim delom vzdrževati, je trpel največjo bedo in lakoto. Šele v 80. letih 16. stoletja je dal deželni knez pobudo, da bi se za stare in za delo nesposobne delavce poskrbelo kot v ostalih rudnikih. 22. XII. 1579 je sporočil vrhovnemu rudarskemu mojstru Janžu Hubmayerju in kranjskemu vicedomu Nikolaju Bonhomu iz Volčjega potoka, da se v Idriji z drugimi posvetujeta, kje bi se v Idriji postavil špital, koliko dohodkov bi se mu dodelilo in ali ne bi del dohodkov za vzdrževanje tega špitala vzeli od drugih deželnoknežjih rudnikov, ki nakazanega denarja v celoti niso porabili.¹⁴⁶

Komisija pa ni mogla tega vprašanja ugodno rešiti. V Idriji je primanjkovala predvsem dovolj velika stavba za takšno ustanovo in tudi primernege zemljišča ni bilo mogoče najti za njo. Najbolj pa so se deželnoknežji komisarji zbali stroškov, ki bi jih imel deželni knez s preskrbo takšnega špitala. In ker sta bila mimo tega še mnjenja, da takšen špital ne bi dajal nobenega tolažilnega zavetja idrijskim rudarjem, sta predlagala, da se delanezmožnim idrijskim delavcem dodeli poseben tedenski deputat v višini štirih do šestih šilingov. Priporočila sta pa tudi, da bi vsakokratni upravitelj pri delu poškodovane in bolne delavce podprl s potrebnimi zdravili ter bi jih vzel v svojo posebno

¹⁴⁰ BAI, 1579.

¹⁴¹ Idrijski rudokop, škatla, 27. XI. 1592.

¹⁴² BAI, pred 5. XII. 1592.

¹⁴³ BAI, 5. XII. 1594.

¹⁴⁴ BAI, 18. II. 1580.

¹⁴⁵ BAI, 23. IX. 1590.

¹⁴⁶ BAI, 22. XII. 1579.

zaščito.¹⁴⁷ Od leta 1583 dalje so idrijski delavci prejeli po pol gol-dinarja podpore tedensko.¹⁴⁸ Ker pa je bila v tem času in v naslednjih letih velika draginja v deželi ter so takšni delavci kljub podpori trpeli veliko lakoto, je idrijski upravitelj Gregor Komar predlagal, da bi se za delo nesposobni idrijski rudarji kot kameralni podložniki namestili po raznih samostanih v vseh treh notranjeavstrijskih deželah, kjer bi bili preskrbljeni vsaj s hrano.¹⁴⁹ Vendar pa je tudi sedaj ostalo pri starem. Zato sta nekaj mesecev nato deželnoknežja komisarja Jurij Ainkhiörn in J. Hubmayer svetovala, da bi se žene in otroci delane-zmožnih idrijskih delavcev zaposlili pri lažjem delu izven jame, da bi vsaj toliko zaslužili kot navadni delavci. Priporočila sta pa tudi, da bi se tudi v Idriji po zgledu drugih rudnikov ustanovila bratovska sklad-nica (bruderlad oder püxen), iz katere bi mogli dobiti podporo oni delavci, ki bi bili najbolj potrebni.¹⁵⁰ Kdaj je bila bratovska skladnica ustanovljena, nimamo podatkov, vendar pa je leta 1671 že obstajala.¹⁵¹ Odlok o sprejemanju za delo nesposobnih idrijskih rudarjev v dvorni špital v Ljubljani pa je izdala šele Marija Terezija leta 1747.¹⁵²

L'OUVRIER DE IDRIJA AU 16^E SIÈCLE

R é s u m é

La mine de mercure à Idrija est une des plus grandes entreprises minières dans la première période du capitalisme. Au 16e siècle déjà il y existe une couche importante d'ouvriers portant tous les traits caractéristiques du prolétariat de l'époque moderne. Les premiers mineurs se recrutaient de Schwaz et d'autres mines allemandes. Après, c'étaient surtout les paysans slovènes des environs de Idrija qui affluaient à la mine. En 1569 déjà les entrepreneurs de la mine de Idrija furent contraints de nommer juge de mine le mineur contractuel Mihael Stecher, originaire de Idrija, à cause de sa connaissance de la langue slovène.

L'ouvrier slovène d'origine paysanne travaillant dans la mine jouissait des mêmes libertés et des mêmes droits que le reste des ouvriers. Sujet à la Chambre des domaines, il répondait de toutes les transgressions qui n'étaient pas des crimes au juge de mine. Il jouissait de la liberté personnelle et avait le droit de quitter le travail dans la mine et d'aller s'embaucher

¹⁴⁷ BAI, 18. II. 1580.

¹⁴⁸ BAI, 9. VII. 1583.

¹⁴⁹ BAI, 12. VIII. 1590.

¹⁵⁰ BAI, 6. XI. 1590.

¹⁵¹ H. S r b i k, Der staatliche Exporthandel Österreichs von Leopold bis Maria Theresia, Wien u. Leipzig, 1907, str. 116.

¹⁵² Rudniški arhiv v Idriji, 12. III. 1747, fasc. za leto 1746—1747. S tem se tudi popravlja trditev J. S t e s k e v delu: Das k. k. Hofspitalsstiftung in Idria, MHVK 1857, in za njim P. H i t z i n g e r j a, str. 28, da je avstrijski nadvojvoda Ferdinand 8. III. 1553 ustanovil dvorni špital v Ljubljani za delanezmožne idrijske rudarje.

ailleurs, mais avec l'approbation de l'administrateur de l'entreprise qui, de son côté, devait lui délivrer un certificat de bonne conduite attestant qu'il n'était pas licencié en guise de punition.

Le nombre des ouvriers de Idrija au 16e siècle était variable. Au temps du contrat de Hochstätter, il s'élevait à 180 ouvriers. Après la débâcle financière de cette société cependant il baissa considérablement (à 63 ouvriers). Dans la seconde moitié du 16e siècle, le nombre des ouvriers s'éleva de nouveau sans surpasser toutefois le nombre de 150.

L'ouvrier de Idrija travaillait pour un salaire qu'il touchait par semaine. Mais il pouvait gagner aussi son pain en s'embauchant contractuellement dans la mine. L'*ouvrier salarié* travaillait 8 heures par jour et on travaillait cinq jours et demi par semaine. En 1536, le gain d'un mineur était de 51 kr. 2 pf., tandis que les ouvriers ordinaires qui, dans la mine, formaient la majorité, gagnaient 45 kr. 2 pf. par semaine. L'ouvrier salarié recevait son gain en nature, surtout en blé (Phenwert), et le reste en argent (Freygeld). Les entrepreneurs, mais surtout leur administrateur, fixaient les prix des denrées et d'autres articles de première nécessité plus haut qu'ils ne devaient. Dans la seconde moitié du 16e siècle, les prix des denrées montaient continuellement tandis que les gains des ouvriers restaient presque les mêmes. Par conséquent, le jour de payement, les ouvriers ne touchaient point d'argent, au contraire, ils restaient les débiteurs de l'entreprise. Cela arrivait surtout dans les années après 1570 et fut la cause du soulèvement de toute la communauté des mineurs de Idrija en 1579.

Les *mineurs contractuels* à Idrija étaient associés en groupes à qui les entrepreneurs, resp. le souverain, cédaient à bail une partie déterminée de la mine ou bien un puits destinés à être exploités. Par le contrat, le groupe était obligé de vendre le minerai extrait de ce puits aux entrepreneurs, resp. au souverain, aux prix convenu. Les mineurs contractuels étaient en outre obligés d'extraire et de griller le mercure à leurs propres frais et à leur propre risque. De même ils devaient se procurer les vivres eux-mêmes. L'argent et les vivres leur furent prêtés par des entrepreneurs plus riches de la Carniole, des bourgeois de Ljubljana ou de Loka, ou par l'administrateur de Idrija. Ce dernier entravait le travail des mineurs, pour augmenter leurs dépenses dans les magasins de la mine. Les femmes et les enfants des mineurs eux aussi leur prêtaient la main au travail. Surtout les femmes et les enfants de ceux des ouvriers devenus, d'une manière ou d'autre, incapables de travailler, étaient forcés de s'embaucher dans la mine.

Vers la fin du 16e siècle, il y avait à Idrija déjà une trentaine d'ouvriers incapables de travailler. Il n'existait cependant pour ainsi dire aucune mesure d'assistance sociale. Il est vrai qu'en 1579, le souverain donna l'initiative pour la fondation d'un hospice à Idrija, mais le projet ne fut pas réalisé. Depuis 1583, les mineurs recevaient, au temps de leur invalidité, un demi florin à titre de secours. Ce qui d'ailleurs ne suffisait même pas à nourrir une personne seule et d'autant moins toute une famille. En 1590, les commissaires impériaux recommandèrent la fondation d'une caisse de secours pour les mineurs de Idrija. Elle aurait dû aider les ouvriers les plus nécessiteux. A ce qu'il paraît, à cette époque-là, cette caisse ne fut pas encore fondée. Le décret ordonnant l'accueil des mineurs de Idrija incapables de travailler dans l'hospice de Ljubljana ne fut émis que par Marie Thérèse en 1747.